

جامعة
المصطفى

العالمية

AL-Mustafa International university

جامعة المصطفى (ص) العالمية - نمایندگی گلستان
پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی اصول و فقه
اسلامی
مدرسه‌ی عالی علوم اسلامی

عنوان:

ملاک حکم فقهی تعدد زوجات از منظر مذاهب پنج
گانه با تأکید بر برخی شبهات

استاد راهنما:

دکتر هدایت حسین "محصلی"

استاد مشاور:

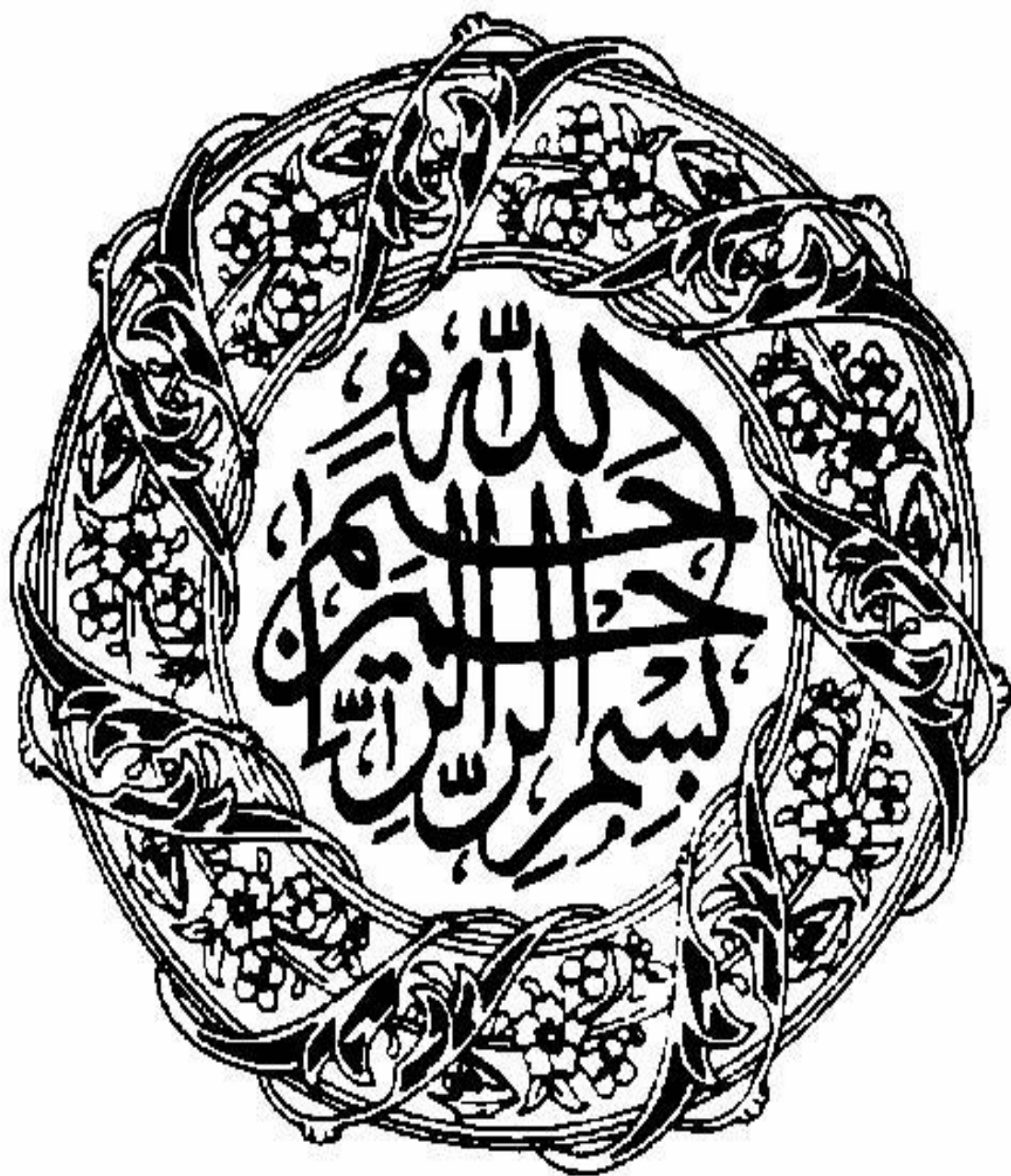
دکتر ایجاد "حسین"

پژوهشگر:

کرامت الله "میرزا علی"

کد تحصیلی: ۱۱۸۱۹۸۸

سال تحصیلی: ۱۳۹۹-۱۴۰۰ (۶/۶)

مسئولیت نقل مطالب

• مسئولیت تمام مطالب و موضوعاتی که در این پایان نامه انعکاس یافته است، به دوش نویسنده بوده و جامعه المصطفی العالمية در قبال آن هیچ مسئولیتی را متقبل نخواهد شد.

• استفاده از محتویات پایان نامه با ذکر منبع اشکالی ندارد، لیک چاپ و نشر این اثر در داخل ایران بدون اذن جامعه المصطفی العالمية ممنوع بوده و نقض قانون حمایت از حقوق مؤلفان شمرده می شود.

تقدیم نامه

- این اثر را تقدیم می کنم به روح سرور کائنات، فخر موجودات و مکمل اخلاق حضرت پیامبرگرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم، که همیشه به اتحاد و اخوت و دوری جستن از اختلافات تشویق نموده روی هر نوع ظلم و نا عدالتی خط بطلان کشید.
- به روح پاک پدر عزیزیم که همیشه در دشواری های زندگی همواره یاور دلسوز، پشتیبان محکم و تکیه گاه استوار، برایم بود.
- تقدیم به مادر مهربانم که وجودم برایش همه رنج و وجودش برایم همه مهر است و عطوفت، و در نبود پدرم دستان گرم و مهربان خود را بسان سایبانی بر سرم قرار داد و هر گز مهر و محبتش را به من دریغ نورزید؛ وجود پر مهرش سرمایه های جاودانه ی زندگی ام است و تقدیم به برادرانم که همواره مشوق و حامی من بوده است.
- تقدیم به تمام اساتید عزیزم که برایم بهترین راه را نشان داده اند.

سپاسگزاری

حمد و سپاس بی پایان، خدای عز و جل را که زینت آدمی را علم و راه رسیدنش را حلم قرار داد و بزرگترین نعمتی که همانا اسلام است، برایم عطا کرده و توفیق تدوین و اتمام این پایان نامه را به من عنایت فرمود؛ سلام و درود فراوان باد بر خیر البریه حضرت پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم.

همچنان ابراز تشکر و قدر دانی می دارم از ریاست جامعه المصطفی العالمیه خصوصاً از جامعه المصطفی العالمیه واحد گرگان، ریاست محترم، معاونین اندیشمند، مدیران گروه، کلیه اساتید و دست اندر کاران این مجتمع فاخر و بالاخص از تمام اساتید و مسئولین گروه اصول فقه که با زمینه سازی و فرصت بخشی آنان این پایان نامه به رشته تحریر در آمد.

جا دارد که سپاس و امتنان لسانی و قلبی خود را از اساتید گرامی ام جنابان، **حاج آقای قنبری** معاونت آموزش جامعه المصطفی واحد گرگان، **دکتر عمر اوف**، **دکتر ایجاد**، که به دلیل یاریها و راهنماییهای بی چشمداشت ایشان که بسیاری از سختیها را برایم آسانتر نمودند، و استاد گرامیم جناب آقای **دکتر هدایت حسین محصلی** بسیار سپاسگذارم چرا که بدون راهنماییهای ایشان تامین این پایان نامه بسیار مشکل مینمود، که زحمت راهنمایی این پایان نامه را به عهده گرفت و در تمام مراحل این پژوهش راهنمایی های ارزنده خود را ارزانی داشته و از هیچ نوع کوششی در این زمینه دریغ نکردند، ابراز بدارم.. شایسته است که در پایان، از آن عده دوستانی که در قسمت تهیه و ترتیب این پایان نامه همکاری نموده اند، تقدیر و تشکر کنم.

چکیده

بحث ملاک احکام و کشف آن، یکی از بحث های مهمی است که کانون توجه اندیشمندان علم اصول فقه قرار گرفته است. بحثی کشف ملاک احکام و شیوه های کشف این ملاکات، بحثی چند بُعدی، دقیق، پیچیده و ظریف و در عین حال، مبتنی بر پیش فرضهای کلامی، اصولی و مبادی احکامی خاص است. از این رو، نوشته حاضر، در این پایان نامه به: «ملاک حکم فقهی تعدد زوجات از منظر مذاهب پنج گانه فقهی با تاکید بر برخی شبهات»، پرداخته و با روش توصیفی و تحلیلی و رویکرد مطالعات تطبیقی، به استخراج دیدگاه فقههای مذاهب از منابع دست اول و چنیش منطقی مباحث با معیارهای روز پژوهش، توجه نموده؛ یک تحقیق جامع مقارنه ای در حوزه ملاک تعدد زوجات با توجه به رفع شبهات حقوقی، عرفی و عقلی، ارائه نموده است، که حاصل و دستاوردهای پژوهش عبارتند از:

۱. بحث ملاک احکام و کشف آن، یکی از بحثهای بنیادینی است که متاسفانه در علم اصول فقه شیعه سابقه درخشان ندارد، پیوسته مورد بی مهری و کم توجه عالمان اصولی بوده است؛ اما در علم اصول فقه اهل سنت، جایگاه شایسته داشته است.

۲. بحث ملاک حکم فقهی عموماً و ملاک تعدد زوجات خصوصاً، افزون بر چند ضلعی بودن، مبتنی بر پیش فرضهای کلامی، اصولی، اجتماعی و اقتصادی است. از این رو، سخن گفتن از ملاک حکم شرعی بدون در نظر داشت مبانی آن سخن غیرعلمی و غیردقیق است.

۳. فقههای اسلامی در باره حکم تعدد زوجات، دیدگاه واحد ندارند؛ هریک با تکیه به مبانی خویش، به اباحه، استحباب و چه بسا واجب، حکم نموده اند.

۴. امروزه، بیشتر اندیشمندان ملاکهای گوناگونی، مانند شرایط جغرافیایی، آب و هوا، مسائل اقتصادی و وضعیت جسمانی زن و مرد را فلسفه تعدد زوجات بر شمرده و عادت ماهیانه زنان، عدم آمادگی او برای تمتع مرد در صورت بیماری، عقیم بودن و یائسگی زن و نیز، تاکید بر فزونی عدد زنان بمرمردان را و ملاک عقلی و اجتماعی جواز تعدد زوجات می دانند.

۵. فقها معتقد اند تعدد زوجات دارای یک حکم اصلی بوده که اباحه است و نظر به شرایط فردی و اجتماعی، دارای چهار حکم استثنائی وجوب، استحباب، کراهت و حرمت است، که با توجه به شروط و قیود هر پنج حکم، ملاکهای نقلی تعدد زوجات؛ مانند رعایت عدالت؛ نفقه و توانایی اقتصادی؛ بیماری صعب العلاج و حل معضل اجتماعی دختران بی شوهر و... از نصوص شرعی است.

۶. ملاک و مناط حکم شرعی و تعلیل پذیری احکام از امور مسلم اندیشه اسلامی است. بحث کشف ملاک احکام، بر انفتاح باب علم و علمی مبتنی است و طبعاً با فرض انسداد باب علم، بحث روشهای کشف ملاک چندان لزومی نخواهد داشت، چون در آن حالت هرگونه ظن به حکم از هر طریق که به

دست آید، حجت و معتبر خواهد بود. بدین ترتیب، روش و متدولوژی کشف ملاک احکام در مجموع به دو دسته کلی، کشف ملاک احکام از طریق نص و کشف ملاک احکام از طریق غیرنص تعریف شده است که هریک دارای اقسام مختلف است.

۷. ناقدان تعدد زوجات؛ اولاً به تفاوت روان شناختی زن و مرد توجه ندارند؛ ثانیاً، جواز تعدد زوجات در اسلام با شرایط خاص، حکمی کاملاً عقلانی و منطبق با حقیقت ها و ضرورت های فردی و اجتماعی بشر است؛ ثالثاً، حقیقتاً، ناقدان تعدد زوجات، نمی توانند حکمت و ضرورت آن را درک کنند. اگر آنها به صورت تحقیقی و عقلی به این مسأله نگاه می کردند، دقیقاً و تحقیقاً به غیرعادلانه بودن و بی اساس خواندن جواز تعدد زوجات حکم نمی کردند؛ زیرا آنان، با توجه به ظاهر قضیه و برداشت های صوری، بدون در نظر گرفتن حکمت و ضرورت آن، حکم غیرعادلانه بودن، مخالف حقوق همسررداری و... مطرح می کنند.

کلید واژه ها: ملاک، احکام، تعدد زوجات، زوجات، فقه، مذهب، شبهه.

فهرست مطالب

فصل اول

کلیات و مفاهیم

الف) کلیات.....	۲
۱. تعریف مساله.....	۲
۲. سؤال اصلی.....	۳
۳. سؤال‌های فرعی.....	۳
۴. فرضیه یا فرضیه‌های تحقیق.....	۴
۵. پیشینه‌ای تاریخی.....	۵
۶. ضرورت تحقیق.....	۷
۷. اهداف تحقیق.....	۸
۸. جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق.....	۸
۹. روش تحقیق.....	۹
۱۰. روش گردآوری اطلاعات.....	۱۰
۱۱. قلمرو تحقیق.....	۱۰
۱۲. سازمان دهی تحقیق.....	۱۰
ب) مفهوم شناسی.....	۱۱
۱. مقاصد.....	۱۱
۲. سد ذرایع.....	۱۱
۳. علت.....	۱۲
۴. سبب.....	۱۳
۵. حکمت.....	۱۴
۶. مناسبت.....	۱۵
۷. مصلحت.....	۱۶

۱۶	 ۸. مناطق
۱۶	 ۸-۱. تحقیق مناطق
۱۷	 ۸-۲. تنقیح مناطق
۱۷	 ۸-۳. تخریج مناطق
۱۷	 ۹. حکم

فصل دوم

ملاک عقلی و اجتماعی تعدد زوجات از نظر مذاهب پنج گانه

۲۲	 مقدمه
۲۲	 مبحث اول: ملاک عقلی تعدد زوجات
۲۲	 ۱. عقیم شدن
۲۲	 الف) احکام عقیم شدن نزد مذهب احناف
۲۳	 ب) احکام عقیم شدن نزد مذهب امام مالک
۲۴	 ج) احکام عقیم شدن نزد مذهب امام شافعی
۲۵	 د) احکام عقیم شدن نزد مذهب امام حنبل
۲۶	 هـ) احکام عقیم شدن نزد مذهب امامیه
۲۷	 و) جمع بندی دیدگاه فقها اسلامی
۲۸	 ۲. امراض مقاربتی
۲۹	 الف) احکام امراض مقاربتی در مذهب حنفی
۳۰	 ب) احکام امراض مقاربتی در مذهب مالکی
۳۱	 ج) احکام امراض مقاربتی در مذهب شافعی
۳۱	 د) احکام امراض مقاربتی در مذهب حنبلی
۳۲	 هـ) احکام امراض مقاربتی نزد مذهب امامیه
۳۳	 و) جمع بندی دیدگاه ها
۳۳	 ۳. بلوغ زودرس در زنان

۳۴	الف) دیدگاه مذهب حنفی در بلوغ زودرس.....
۳۵	ب) دیدگاه مذهب مالکی (رح) در بلوغ زود س زنان.....
۳۶	ج) دیدگاه مذهب شافعی در بلوغ زود رس.....
۳۷	د) دیدگاه مذهب حنبلی(رح) در بلوغ زود رس در زنان.....
۳۷	ه) دیدگاه مذهب امامیه در بلوغ زودرس.....
۳۸	و) جمع بندی دیدگاه ها.....
۳۹	۴. عادت ماهیانه زنان.....
۴۰	الف) احکام مربوط حیض نزد فقهای حنفیه.....
۴۱	ب) احکام مربوط حیض نزد فقهای مالکی.....
۴۱	ج) احکام مربوط حیض نزد فقهای شافعی.....
۴۲	د) احکام مربوط حیض نزد فقهای حنبلی.....
۴۳	ه) احکام مربوط حیض نزد فقهای امامیه.....
۴۴	و) جمع بندی دیدگاه ها.....
۴۵	مبحث دوم: ملاک اجتماعی تعدد زوجات.....
۴۶	۱. یائسگی زنان.....
۴۸	الف) یائسگی در علوم پزشکی.....
۵۰	ب) یائسگی در دانش فقه.....
۵۰	۱. عرف و عادت.....
۵۱	۲. شرایط جغرافیایی، سیستم بدنی، خویشان نزدیک و همسالان.....
۵۲	و) جمع بندی دیدگاه ها.....
۵۲	۲. کثرت زنان.....
۵۶	جمع بندی دیدگاه ها.....
۵۷	۳. فزونی قدرت جنسی مرد.....
۶۱	جمع بندی و نتیجه گیری.....

فصل سوم

ملاک نقلی تعدد زوجات از نظر مذاهب پنجگانه

- ۶۳ مقدمه
- ۶۳ ۱-۳. حکم اصلی تعدد زوجات
- ۶۴ ۲-۳. احکام استثنائی تعدد زوجات
- ۶۵ ۳-۳. ملاکهای نقلی تعدد زوجات
- ۶۵ ۳-۳-۱. عدالت
- ۶۶ ۳-۳-۱-۱. دلیل قرآنی
- ۶۷ ۳-۳-۱-۲. دلیل روایی
- ۷۱ ۳-۳-۱-۳. محدوددهی عدالت و رعایت آن در تعدد زوجات
- ۷۴ ۳-۳-۱-۴. دلیل عقلی
- ۷۵ ۳-۳-۱-۵. دلیل قانونی
- ۷۶ ۲-۳-۳. نفقه
- ۷۶ ۳-۳-۱-۲. دیدگاه فقهاء
- ۷۶ ۳-۳-۲-۱-۱. دیدگاه موافقین
- ۷۷ ۳-۳-۲-۱-۲. دیدگاه مخالفین
- ۸۰ ۳-۳-۳. عقیم بودن همسر اول یا داشتن بیماری صعب العلاج
- ۸۲ ۳-۳-۴. حل معضل بی شوهری دختران و بی سرپرستی بیوهها و مطلقات
- ۸۲ ۳-۳-۴-۱. حل معضل بیشوهری دختران
- ۸۴ ۳-۳-۴-۲. حل معضل زنان بیوه و بی سرپرست در جامعه
- ۸۵ ۳-۳-۴-۳. حل معضل مطلقات در جامعه
- ۸۹ ۳-۴. نتیجه گیری

فصل چهارم

روش کشف ملاکات حکم شرعی از منظر مذاهب خمس

مقدمه.....	۹۱
الف) کشف ملاک حکم از طریق نص.....	۹۲
الف) تصریح علت.....	۹۴
ب) علت مستند به ظهور.....	۹۵
۱. دلالت اقتضاء.....	۹۵
۲. مفهوم موافق.....	۹۵
۳. مفهوم مخالف.....	۹۷
ج) علت مستنبط از نص.....	۹۷
۱. طرد و عکس.....	۹۷
۲. شباهت.....	۹۸
۳. مناسبت.....	۹۸
۴. سبر و تقسیم.....	۹۸
د) سنت اهل بیت و صحابه.....	۹۹
ه) قرینه‌ها.....	۱۰۰
ب) کشف ملاک حکم از طریق غیر نص.....	۱۰۲
۱. عقل.....	۱۰۲
۲. استقراء.....	۱۰۶
۳. وحدت طریق مسألتین.....	۱۱۱
۴. شَمّ الفقاهه.....	۱۱۲
۶. شناخت قواعد زبانی عربی.....	۱۱۵
۷. شناخت علت امر و نهی.....	۱۱۵
نتیجه گیری.....	۱۱۶

فصل پنجم

چالش‌های تعدد زوجات و پاسخ به آن‌ها

مقدمه.....	۱۰۵
الف) تبدیل حس محبت زن به نفرت و انتقام.....	۱۲۰
ب) گسترش روابط آزاد جنسی.....	۱۲۱
ج) عادلانه نبودن تعدد زوجات.....	۱۲۳
د) شکستادن حرمت همسری زن.....	۱۲۶
ه) نادیده انگاشتن حق طبیعی زن.....	۱۲۷
و) عدم جواز تعدد زوجات زن.....	۱۲۸
ز) ناسازگاری تعدد زوجات با شرایط اقتصادی.....	۱۲۹
ح) منع پیامبر(ص) از تعدد زوجات.....	۱۳۰
نتیجه گیری.....	۱۳۱
جمع بندی و نتیجه گیری نهایی.....	۱۳۲
منابع و مآخذ.....	۱۳۷

فصل اول کلیات و مفاهیم

الف) کلیات

تحقیق؛ بنا به تعریف، تولید دانش است و «دانش»، از مسأله فربه می‌شود و حل مسأله، نیازمند مطالعات نظام‌مند، مفهوم سازی دقیق واژگان کلیدی و شناسایی دامنه‌ی مباحث تحقیق است، که از آن به «کلیات» یاد می‌گردد. آنچه در این بخش از نوشتار تقدیم می‌گردد، تلاشی است جهت تبیین محورها و موضوعاتی مباحث، با نام «کلیات».

۱. تعریف مسأله

پدیده‌ای چند همسری از مباحثی است که در قرن اخیر بسیار مورد توجه اندیشمندان فقهی و اجتماعی قرار گرفته است. نکته قابل توجه در این تبیین‌ها، اتخاذ سرسختانه‌ی موضع دفاع یا مخالفت با چند همسری است. از نظر برخی افراد، چند همسری در زمان‌های گذشته رسم بوده است و اینک در بیشتر جوامع مرسوم نیست. از نظر گروه دیگر، تنها اصل تجویز آن در متون دینی، بر جواز انجام آن کفایت می‌کند. از این‌رو، تعدد زوجات در نظام فقهی و حقوقی اسلام با قیود و شرایطی پذیرفته شده است.

در اسلام، تعدد زوجات به دلایل اجتهادی کتاب، سنت، اجماع فقیهان مذاهب و سیره قطعیه مسلمانان امری پذیرفته شده است. در آیاتی از قرآن کریم به تعدد زوجات اشاره شده است که مهم‌ترین آن آیه سوم سوره نساء «وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا»^۱ است که از نظر مشهور مفسران، مفهوم آیه بر جواز تعدد زوجات تا چهار همسر با رعایت شرایط آن دلالت دارد.^۱ با این‌همه، دانشمندان مسلمان در باره چگونگی پذیرش تعدد زوجات در اسلام و حدود آن دیدگاه مختلفی ابراز داشته‌اند.

مهم‌ترین چالش بر پذیرش تعدد زوجات در اسلام، آن است که این امر با اصل تساوی حقوق زن و مرد، که ناشی از تساوی آن دو در انسانیت است، سازگار نیست و نیز، اشکال دیگر در باره تعدد زوجات، این است که تجویز آن موجب گسترش شهوت پرستی است.

روشن است که چنین اشکالات مبتنی بر تحلیلی است که مبنای تجویز تعدد زوجات را ارضای هوسرانی مرد می‌داند، در صورتی که تعدد زوجات بر پایه مصالح متعدد فردی و اجتماعی

^۱ . نساء/۳.

جایز شمرده شده و این جواز، هیچ‌گونه نادیده گرفتن حقوق زن را نه تنها در بر ندارد، بلکه در برخی موارد، لازمه استیفای حقوق زن ازدواج مجدد مرد است. افزون بر آن، در اسلام بر رعایت حقوق انسانی زن، از جمله رعایت عدالت میان همسران، سخت تأکید شده است.^۲

محققان علل و مقتضیاتی برای حکم جواز تعدد زوجات ذکر کرده‌اند که در واقع حکمت‌های آن به شمار می‌رود. برخی از این ملاک‌ها، جنبه فردی دارد، مانند نازا بودن یا بیماری یا یائسه شدن زن و برخی دیگر، جنبه اجتماعی دارد، مانند نیاز جامعه به کثرت نفوس، فزونی زنان آماده ازدواج بر مردان و یا به نظر برخی نویسندگان، در حالات عادی آمار زنان در بسیاری از جوامع بیش از مردان است، کاهش تعداد مردان بر اثر وقوع نزاع و درگیری، مقاومت بیش‌تر زنان در برابر بیماری‌ها و بیش‌تر بودن موالید دختر نسبت به پسر در برخی جوامع ذکر شده است.

بدین ترتیب، با توجه به آنچه گفته شد، پرسش اساسی این است که: ملاک فقهی تعدد زوجات از منظر فقه پنج‌گانه اسلامی چیست و چه شبهاتی بر آن وارد است؟ این پژوهش، با رویکرد فقهی و با روش گردآوری اطلاعات خود از منابع کتابخانه‌ای سود جسته و استقراء در اندیشه فقیهان را کانون توجه خود قرار داده است. هم‌چنین از روش توصیفی، تحلیلی و استنتاجی استفاده نموده و به تبیین دیدگاه فقهای اسلامی به صورت مقارنه‌ای می‌پردازد و به شبهات موجود در این زمینه پاسخ می‌گوید.

۲. سئوال اصلی

ملاک تعدد زوجات از نظر فقه مذاهب پنج‌گانه چیست و چه شبهاتی بر آن وارد است؟

۳. سئوال‌های فرعی

۱. مقصود از ملاک تعدد زوجات در فقه مذاهب پنج‌گانه چیست؟
۲. ملاک عقلی و اجتماعی تعدد زوجات از منظر فقه پنج‌گانه اسلامی چیست؟
۳. ملاک نقلی و عرفی تعدد زوجات از منظر فقه پنج‌گانه اسلامی چیست؟
۴. راه‌های کشف ملاک و مقاصد تعدد زوجات از منظر فقه پنج‌گانه اسلامی چیست؟
۵. چه اشکالات و چالش‌های بر تعدد زوجات از سوی دیگر اندیشان دینی وارد شده است؟

^۲ عبدالله، العتیبی، من احکام تعدد زوجات، دار الوطن سعودیه، بی تا ، ص ۶۰.

۴. فرضیه یا فرضیه‌های تحقیق

نگاه فقها و عالمان دین، در باب «ملاک تعدد زوجات»، در جوامع اسلامی پراهمیت است. از این‌رو، پایان نامه حاضر به بررسی «ملاک حکم فقهی تعدد زوجات از منظر مذاهب پنج‌گانه فقهی با تاکید بر برخی شبهات» توجه نموده و در نتیجه، فرضیه‌های تحقیق را چنین بیان می‌دارد:

۱. بحث ملاک و مناط از بحث‌های رایج در متون فقهی و یکی از اضلاع بسیار مهم اجتهاد در فقه اسلامی است و نیز از موضوعات بسیار مهم و بایسته تحقیق و پژوهش است که نقش کلیدی در فهم هر چه بیشتر احکام شرعی و تعالیم ارزشمند اسلامی دارد. به همین دلیل، می‌توان گفت: مراد از ملاک چیزی است که به آن اعتماد می‌شود و یا ملاک همان مصلحت و مفسده‌ای است که سبب جعل و اعتبار حکم می‌شود، که در اصل پایان نامه به آن پرداخته خواهد شد. از این‌رو، ملاک در متون دینی و کتب فقهی به عنوان نشانه، علامت و معرف برای تحصیل مصالح احکام محسوب می‌شود، که در پایان نامه به صورت مفصل تبیین خواهد شد.

۲. اندیشمندان برای تعدد زوجات ملاک‌های متعدد عقلی و شرعی؛ مانند آیات، روایات، سیره عملیه پیامبران، عالمان دینی و سیره دائمی مسلمانان، بیان داشته و استدلال نموده‌اند، که در این پژوهش به بررسی و تحلیل آن خواهم پرداخت.

۳. جواز تعدد زوجات با شرایطی که در شریعت اسلام آمده است، مبتنی بر مصالح فردی، اجتماعی و اقتصادی انسان‌ها و با در نظر گرفتن وضعیت جسمی و جنسی زن و مرد و ویژگی‌ها و نیازهای آنان مطرح است. بیشتر اندیشمندان، افزون بر آیات و روایات، عوامل متعدد مانند شرایط جغرافیایی، مسائل اقتصادی و وضعیت جسمانی مرد و زن را به عنوان فلسفه تعدد زوجات بر شمرده‌اند و عادت ماهیانه و عدم آمادگی برای تمتع مرد در صورت بیماری، عقیم بودن و یائسگی زن را عامل انتخاب همسران دیگر می‌دانند، که در این پایان نامه، به صورت مفصل به اثبات آن پرداخته می‌شود.

۴. راه‌های کشف ملاک حکم، یکی از ابعاد مهم اجتهاد در فقه شیعه و اهل سنت می‌باشد؛ بدون تردید، عبور از نصوص شرعی بر فهم ملاک و مناط احکام شرعی استوار است، ولی باید توجه داشت که در فهم ملاک و کشف راه‌های آن نمی‌توان بدون ضابطه و با ذوق شخصی بر وصف مشترک میان اصل و فرع بسنده نمود، بلکه باید ارزش و اعتبار وصف مشترک با دلیل

شرعی ثابت شود که از آن نزد دانشمندان شیعه به عنوان «راه های تعدی از نص» و در میان اهل سنت به «مناسک علت» تعبیر می شود، که در این پایان نامه به راه های کشف ملاک توجه گردیده و به صورت روشن راه های کشف ملاک تبیین می گردد.

۵. سعادت و خوشبختی زناشوی در گرو صفا، صمیمیت، گذشت، فداکاری، وحدت و همدلی زن و شوهر است، که تمامی این موارد با چند همسری به خطر می افتد. به همین دلیل، جواز تعدد زوجات از سوی اندیشمندان حقوقی، اجتماعی و تربیتی با چالش های مواجه گردیده است. آنان اعتقاد دارند که عشق و احساسات با تعدد زوجات سازگار نیست^۳ و نیز، چند همسری با عقل و منطق هم سازگاری ندارد و همچنین، تعدد زوجات از نظر تربیتی، اخلاقی و حقوقی با آنها سازگار نیست و نیز، تعدد زوجات با اصل فلسفی تساوی حقوق زن و مرد که ناشی از تساوی آنها در انسانیت است، منافات دارد، که در این پایان نامه، این چالش ها مطرح و به آنها با مددگیری از آموزه های دینی و داده های فقها و مفسران پاسخ گفته خواهد شد.

۵. پیشینه ای تاریخی

بحث «ملاک تعدد زوجات ...» در تاریخ تمدن بشری و فرهنگ انسانی تاریخ بلندی، به بلندای تاریخ دارد. «دین» و «شریعت»، از بنیادی ترین مسأله، در جهت دهی رفتارهای آدمیان بوده و از این جهت همواره در زندگی انسانی تأثیرگذاراند. در پیوند تاریخی این دو، تردیدی نیست؛ زیرا در هر دینی، بخش قابل توجهی از متون دینی را مسائل و موضوعات عملی و رفتاری تشکیل می دهد.

بدین ترتیب، «بحث ملاک حکم فقهی تعدد زوجات» به صورت کلی و بحث ملاک تعدد زوجات، به خصوص، یکی از مباحث مطرح از صدر اسلام بوده و امروزه نیز، از مباحث به روز و از نیازمندی جامعه ای اسلامی به شمار است، که همواره کانون توجه اندیشمندان اسلامی می باشد. پیشینه تاریخی بحث ملاک احکام نشان می دهد که تلاش های غیر منظم از اول قرن دوم هجری جهت رسمیت دادن بحث «ملاک احکام» شروع گردیده است. کوشش های غیر منظم عالمان قرن دوم، در مبحث ملاکات احکام در کتاب «البرهان فی اصول الفقه» امام الحرمین جوینی

^۳ محمد بن محمد، شتا ابو سعد، تعدد زوجات اعجاز تشریعی یوقف المد الاستشراقی، جامعه و مستشار التامینات الاجتماعیه بالریاض، بی تا، ص ۹۳

(متوفای ۴۷۴ق) سامانمند شده، و با چینش پذیرفته شده و ساختار نوین به اهل دانش ارائه شده است.

مسأله فلسفه احکام در میان شیعه، در قالب روایت اهل بیت (ع) قابل پیگیری است. بدون تردید، روایات در زمینه‌ی تعلیل احکام فراوان است که حرکت آغازین اندیشمندان شیعه را در پرتو آن‌ها، می‌توان تحلیل کرد. طبق روایت کتاب فهرست «الذریعة الی تصانیف الشیعة» نشان داده می‌شود که بحث ملاک احکام، در هندسه معرفتی عالمان شیعی از اواخر قرن سوم شروع، و با نوشتن کتاب‌های «العلل» رونق چشم گیر می‌گیرد. اولین اثر بر جای مانده، کتاب «علل الشرایع والاحکام»، تألیف ابوجعفر محمد بن علی بن الحسین (متوفای ۳۸۱ق) می‌باشد، که این کتاب در قرن چهارم به چاپ رسید و با نشر این اثر، اثرهای دیگر نیز تولید گردید.

یکی از مهم‌ترین موانع پیش‌روی غربیان در فرایند جهانی سازی، اسلام و احکام اسلامی است. بدون تردید، برخی از قوانین اسلام در مورد زن از شاخص‌ترین نقاط تعارض حقوق غرب با فقه اسلامی است؛ مانند عدم تساوی حقوق زن و مرد و یا مسأله دیه و ارث که در فقه اسلامی زن و مرد در آن حقوق مساوی ندارد. به همین دلیل، برخی از دانشمندان مسلمان آشنا با غرب، بر این باوراند که امروزه دآوری بسیار از مردم در باره اسلام به نقش زنان در فرهنگ و تمدن اسلامی مربوط می‌شود. پس در دوران معاصر، حقوق زن در اسلام نه تنها از دایره بحث تنها فقهی به بحث کلامی- فقهی تبدیل شده، بلکه به محور برخورد اندیشه مدرن با اسلام و کانون گفتمان اسلام و غرب بدل شده است. از این‌رو، سخن گفتن در باره نگاه اسلام به زن و دفاع عقلانی از قوانین آن برای اندیشمندان مسلمان ضرورتی مضاعف یافته است.

یکی از این قوانین، حکم شرعی چندهمسری مردان یا تعدد زوجات است که به نظر بیشتر فقیهان و اسلام شناسان در مذاهب مختلف اسلامی، جایز می‌باشد. در برابر این حکم، به نظر همه اسلام شناسان، چندهمسری برای یک زن و در یک زمان هرگز جایز نیست. این دو حکم متفاوت برای مرد و زن، یکی از موارد جنجال برانگیز احکام شرعی است که مورد اعتراض و پرسش‌های فراوانی در عصر حاضر شده است؛ زیرا در متون دینی و فقهی تعدد زوجات برای مردان جایز دانسته شده، اما تعدد زوج برای زنان غیر جایز قلمداد شده است.

در این زمینه، آثارهای متعدد، در قالب کتاب، پایان‌نامه و مقالات نگاشته شده است؛ که هریک با روش و رویکردهای خاص به مسأله نگاه کرده و آن را تحلیل نموده‌اند. برخی به تبیین دیدگاه فقه‌های مذهب خاص و گروهی از دیدگاه حقوق‌پژوهان و عده‌ای از زاویه جامعه و فرهنگ به مسأله پرداخته‌اند، که همه‌ی آن‌چه گفته شده، با تحقیق حاضر ارتباط موضوعی دارند و هیچ‌کدام به صورت جامع و مقارنه‌ای به مسأله نپرداخته‌اند. از این‌رو، این پژوهش، در پی تبیین ملاک و فلسفه این حکم و دفاع عقلانی از آن و بیان دیدگاه مختلف در این زمینه است. اما آن‌چه که ضرورت این پژوهش را در دنیای پرغوغای امروز پراهمیت می‌سازد، ساماندهی دیدگاه‌ها، انسجام‌بخشی و تطبیق آن‌ها به صورت مقارنه‌ای است؛ زیرا این پژوهش، اعتقاد دارد که در پرتو شناخت ملاک احکام بسیاری از چالش‌ها را در حوزه قانون‌گذاری فقهی حل، و جهت‌گیری کلی، حرکت و پویایی فقه را با تبیین ملاک احکام ارزش گذاری نمود.

۶. ضرورت تحقیق

در جهان اسلام، ملاک حکم فقهی تعدد زوجات از بنیادی‌ترین مباحث فقهی‌ای بود که مطرح شد. وجود دیدگاه‌های مختلف در این حوزه، سبب پیدایش مبانی و ملاک مختلفی نیز، گردید. تمامی اصولیان و فقه‌های شیعی و سنی که در این حوزه قلم زدند، به نحوی به ضرورت واهمیت این مطلب اشارات داشته‌اند؛ زیرا یکی از احکام پرچالش اسلام، که با حقوق زنان در ارتباط است، حکم جواز تعدد زوجات است.

دلیل مشروعیت این حکم، افزون بر روایات، سیره متشرعه و اجماع مسلمانان آیه سوم سوره نساء است^۴ که برای مردان ازدواج با بیش از یک همسر تا چهار مورد را جایز شمرده است، اما این آیه در میان آیات مرتبط با احکام یتیمان آمده است، حکم جواز تعدد همسر را به صورت جمله شرطیه و مقید بیان می‌کند. با تدبر در این آیه، روشن می‌گردد که علی‌رغم مشهور بودن به آیه تشریع کننده حکم چندهمسری، این آیه ابهاماتی دارد و نیز، فقه‌های مذاهب اسلامی در این زمینه وحدت نظر ندارند؛ برخی آن را مستحب و گروهی آن مباح و عده‌ای آن را تابع اصل ازدواج می‌دانند، که این ابهامات سبب حیرانی و سرگردانی در جامعه اسلامی گردیده و سبب شده

۴. «وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا». نساء/۳.